

ESKİLERİN MASALLARI: KLASİK VE MODERN MİTOLOJİDEN POSTMODERN ANLATIYA DİN BİLİMLERİNDE MİTOLOJİ

Arş. Gör. Duygu METE*

Öz: İnsanın kendi yaşamını, içinde bulunduğu evreni ve Tanrısal varlıklarla ilişkisini anlama ve anlamlandırmaya yönelik çabasının ürünü olarak nitelendirilebilen mitler, ait olduğu toplumun duygu, düşünce, inanç ve dünya görüşlerine ışık tutan önemli dinsel bir söylem türüdür. Bu yüzden hayata kattığı anlamla doğru orantılı olarak inananı olduğu sürece sosyal ve dinî hayattaki devamlılığını ve etkinliğini sürdüren mitler, tanrılar âlemi ve insan arasındaki ilişkiyi düzenlemesi ve devam ettirmesi dolayısıyla insanlık tarihi boyunca önemli bir yere sahip olmuştur.

Din bilimleri alanı açısından bakıldığında ise bu alana bolca malzeme sunan mitlerin ortaya çıkışı ve insan hayatındaki yeri din bilimcileri tarafından dil, toplum, kutsal fikri, tarih ve politika gibi çeşitli bağlamlarda izah edilmeye çalışılmıştır. Max Müller, miti bir dil hastalığı olarak tanımlarken Mircea Eliade onun kutsalla ilişkisi üzerinde durmuştur. Postmodern döneme gelindiğinde ise mitler, kutsal düşüncesinden arındırılarak sıradanlaştırılmış ve politik güç elde etme aracı olmuştur.

Bu makalenin amacı, klasik dönemden postmodern çağa gelinceye kadar din bilimleri alanında mitolojinin yeri ve önemini, dinî alanla ilişkisini, insan hayatındaki işlevselliğini ve postmodern dönemde kazandığı yeni anlamları ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda konu, mitoloji alanında çalışmalarıyla ön plana çıkan din bilimcilerinin görüşleri ışığında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: mitoloji, din, kutsal, modernizm, kutsal anlatı, postmodernizm.

TALES OF THE OLD TIMES: FROM CLASSIC AND MODERN MYTHOLOGY TO POSTMODERN NARRATIVE MYTHOLOGY IN RELIGIOUS STUDIES

Abstract: Myths, which can be described as the products of the effort to understand and make sense of one's own life, the universe it is in, and its relationship with divine beings, are vital forms of religious discourse that sheds light on the feelings, thoughts, beliefs and worldviews of the society to which it belongs. Therefore myths, which maintain their continuity and effectiveness in social and religious life, as long as they have believers in direct proportion to the meaning it adds to life, have an important place in the fact that they regulate and maintain the relationship between the world of gods and mankind.

ORCID ID : 0000-0002-6261-5428

DOI : <https://doi.org/10.31126/akrajournal.699348>

Geliş tarihi : 5 Mart 2020 / Kabul tarihi: 10 Nisan 2020

*Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

From the point of view of the field of religious studies the emergence of myths that offer plenty of material and its place in human life have been tried to be explained by religionswissenschaftlers in various contexts such as language, society, sacred idea, history and politics. While Max Müller described the myth as a tongue disease, Mircea Eliade focused on his relationship with the holy. When it comes to the postmodern period, the myths were purified from their holy thought and became ordinary and became a means of gaining political power.

The aim of this article is to reveal the place and importance of mythology from the classical period to the postmodern era, its relationship with the religious field, its functionality in human life and the new meanings it gained in the postmodern period as reflected in the Religious Studies. For this purpose, the subject-matter is handled in the light of the views of Religionswissenschaftlers who come to the fore with their studies in the field of mythology.

Key Words: mythology, religion, sacred, modernism, sacred narration, postmodernism.

1. Giriş

Çeşitli tanımlamaları yapılmakla birlikte genel olarak “tanrılar veya insanüstü varlıklara ilişkin hikâye” şeklinde tanımlanan mitler, özü itibariyle Kutsala dair anlatıları ifade etmektedir. Köken itibariyle Yunanca “kelime”, “söz”, “konuşma” anlamlarına gelen “mythos/muthos” kelimelerinden türediği kabul edilen mit, kutsalın kelimeler ve sembollerle ifade edildiği, onlar hakkındaki bir anlatı veya hikâyeye karşılık gelmektedir.¹ Bu doğrultuda mitleri sıradan hikâyelerden ayıran özelliğın bu öykülerin kutsal olarak kabul edilmesi olduğu söylenebilir. Bu anlatıların tarihsel ve bilimsel olarak ele alınıp araştırılması ise mitoloji adı verilen bilim dalını ortaya çıkarmıştır.²

Köken itibariyle bilhassa Yunan kültürüyle özdeşleştirilmesine rağmen mitlerin yeryüzünün farklı bölgelerindeki birçok kültürde ortak özellikler göstermesi durumu insanlığın ortak bilincinin varlığını akla getirmektedir.³ Bu görüşü savunanlardan biri olan ve mukayeseli mitoloji alanındaki çalışmalarıyla bilinen Amerikalı mitolog Joseph Campbell (ö.1987)’e göre mitler

1. Bu noktada mitos kavramına ilave olarak hikaye, masal, efsane anlamlarında kullanılan esatir kavramına da kısaca değinmek gerekmektedir. “Yazı yazmak” manasındaki satr kökünden türeyen ustüre kelimesinin çoğulu olan esâtîr “gerçeğe uymayan düzensiz, asılsız ve boş sözler” demektir. Esâtîrin Yunanca, Ârâmîce veya Süryanice’de “tarih” anlamına gelen historia ve storia’dan Arapçalaşmış istâr veya istârenin çoğul şekli olduğunu kabul edenler de vardır. Ancak Câhiliye dönemi şiirlerinde satr kökünün kullanıldığı da bilinmektedir. Esâtîr Kur’an-ı Kerîm’de “ilkel topluluklar” veya “geçmiş milletler” anlamına gelen evvelîn kelimesiyle birlikte esâtîrû’l-evvelîn şeklinde dokuz yerde geçmektedir. Bu ayetlerden anlaşıldığına göre Kur’an’ı Hz. Peygamber’in uydurduğunu, bu konuda başkalarının da kendisine yardım ettiğini öne süren inkârcılar çok defa Kur’an’ın tamamına, bazen da insanların ahirette diriltilecekleri haberine “eskilerin efsaneleri” nazarıyla bakmışlardır. Detaylı bilgi için bkz. Şerafetin Gölcük, “Esatir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XI, 1995, s. 359-360.

2. Kees W. Bolle, “Myth: An Overview”, Encyclopedia of Religion, Vol. IX, Ed. Lindsay Jones, Thomson Gale Publisher, New York 2005, s. 6359.

3. Joseph Campbell, İlkel Mitoloji, çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s. 11-13.

insanlığın ortak bilincini ortaya koyması dolayısıyla evrensel niteliğe sahiptir. Buna ilave olarak Campbell, ortak temaların işlenmesindeki farklılıkları ise toplumların sahip olduğu sosyo-ekonomik şartlarla bağlantılı görmektedir.⁴

Mitlerin “çağın ne olup olmadığını ortaya koyan bir ayna” niteliği taşıdığını savunan Campbell’a göre mitlerin en önemli işlevi, bireyin bütünlük içine kuşkusuz biçimde yerleşmesini sağlamaktır.⁵ İnsandaki en temel arayış olarak evrende kendisini ifşa eden bu nihai gizem veya güçle doğru bir ilişki içinde olma arzusu “din” şeklinde ifade edildiğinde belirli fenomenleri, inançları veya gelenekleri açıklamak için icat edilip geliştirilen mitlerle din arasında yakın bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira mitoloji açısından tanrılar ve diğer güçlerin karakteri ve doğasına ilişkin semboller ve açıklamalar insanların onlarla ilişkisini devam ettirmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda mitler, içeriğindeki sembol ve örneklerle inananın kutsal ve metafizik alanı anlamasını/algılamasını sağlamaktadır.⁶

Tanrısal âlemlerle yakınlaşmaya ve iletişim kurmaya yardımcı olan mitler, bu yönüyle insanın kendi dünyasının sınırlarını, yerini ve kendi fiillerini kontrol ettiğine inandığı güçlerle konuşmasını ifade etmektedir. Bunu gerçekleştirirken insan, kendi zihin dünyasına ait olan tasvirlerle tanrısal varlıkları betimlemekte ve bir anlamda dil yardımıyla nesnel olmayan şeyleri nesnel-leştirilmeye çalışmaktadır.⁷

Metafizik âlemlerle iletişimin yanında mitler, erken dönem insanı için günlük hayatta da önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Tam, mükemmel bir insan olmak isteyen insanoğluna ne yapması gerektiğini anlatan mitler, insanın karşılaştığı problemlerle ve duygularla başa çıkabilmesinde etkin rol oynamaktadır. Nasıl davranılması gerektiği hususunda da inananın davranışlarına yön veren mitoslar bu anlamda insanı evrendeki yeri ve hayattaki amacı konusunda psikolojik açıdan bilinçli hâle getirmeye yardımcı olmaktadır.⁸

Bu bağlamda sosyal hayattaki rolüne ilave olarak kutsalla bağlantılı görülmesi açısından mitlerin dinî alandan ayrı düşünülemez bir gerçeklik ol-

4. Cengiz Batuk, Tarihın Sonunu Beklemek -Ortadoğı Dinlerinde Eskatoloji Mitosları-, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 23.

5. Joseph Campbell, Yaratıcı Mitoloji -Tanrının Maskeleri IV-, çev. Kudret Emiroğlu, İslık Yayınları, İstanbul 2004, s. 16-17.

6. Ernest A. Gardner, “Mythology”, Encyclopaedia of Religion and Ethics, Vol. IX, Ed. James Hastings, The Scholar Press İkley, New York 1981, s. 118.

7. Cengiz Batuk, “Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar”, Milet ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 1, s. 47.

8. Karen Armstrong, Mitlerin Kısa Tarihi, çev. Dilek Şendil, Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 9-37.

duğu söylenebilir. Bu yakın ilişkinin farkında olan pek çok din bilimcisinin de mit konusuna değindiği ve bu konuda çalışmalar ortaya koyduğu bilinmektedir.⁹ Ancak burada çalışmanın sınırlarını belirlemek amacıyla her dönem için o dönemde mitoloji alanındaki görüşleriyle ön plana çıkmış olan din bilimcilerinin görüşlerine yer vermenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu amaca binaen klasik dönem din bilimlerinde Max Müller (ö. 1900), modern dönemde Raffaele Pettazzoni (ö. 1959) ve Mircea Eliade (ö. 1986)'nin görüşlerine yer verilirken postmodern dönemde ise Russell McCutcheon ve William E. Arnal'ın görüşleri ışığında bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır.

2. Klasik Dönem Din Dilimlerinde Mitoloji

Mitolojinin tarihsel gelişim serüvenine bakıldığında Antik Çağ'dan günümüze gelinceye kadar birtakım farklı yorumlamalar ve değişik bakış açılara göre değişimler yaşadığı göze çarpmaktadır. Söz gelişi Antik Çağ'dan

XVII. yüzyıla kadar gerçekleri simgesel bir dille ifade eden fenomenolojik olgu olarak tanımlanan mitler, bu dönemden sonra akli ve bilimi temel alan aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle olumsuz bir karaktere büründürülmüştür. Bu görüşe göre mitler, ilkel düzeydeki insanlığın zihin dünyasının meydana getirdiği bir üründür. Evrimci görüşün etkisini hissettirdiği bu görüşün önde gelen savunucularından İngiliz antropolog Edward Burnett Tylor (ö. 1917)'a göre gündelik hayatın bir anlamda yansıması olan mitler, her şeyin bir ruhu olduğuna inanan ilkel insanlığın vahşi hayat sürdüğü dönemlerde oluşmuştur. Tylor'un, sözü edilen animist ve evrimci görüşünü takip eden İskoç asıllı antropolog Andrew Lang (ö. 1912) de mitleri ilkel insanın inanç boyutunu yansıtan bir olgu olarak kabul etmektedir. Mitlerin salt yapısal olarak anlaşılamayacağı üzerinde duran Lang, bunun için etnolojiden yardım alınmasını yani mitlerin üretildiği toplum yapısı, kurallar ve ayinlerin bilinmesi gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁰ Klasik dönem din bilimcilerinin mitlere ilişkin görüşlerine yer verilen kısa bir girişin ardından bu bölümde mitoloji alanındaki çalışmaları ve görüşleriyle öne çıkan Max Müller ele alınacaktır.

2.1. Bir Dil Hastalığı Olarak Mitler: Max Müller

Din bilimlerinin kurucusu olarak tanımlanan Max Müller filoloji, mitoloji, antropoloji ve özellikle din alanlarındaki çalışmalarıyla etkili olmuş ve disiplin metodolojik açıdan temel yaklaşım modeli üretmiş bir bilim adamıdır. Onun mitoloji ile ilgili görüşlerine geçmeden önce mukayese metodu ile ilgili

9. Söz gelişi Gerardus van der Leeuw, *Religion in Essence and Manifestation*, Harper & Row Publishers, New York 1963; Robert A. Segal, *Theorizing About Myth*, University of Massachusetts Press, United States of America 1999.

10. Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 34-38.

ön bilgi vermek faydalı olacaktır.

Bir dini bilen hiçbir dini bilemeyeceğini düşünen ve bu bağlamda disiplinin temel yaklaşımı olarak kabul edilecek olan “tarihsel mukayesenin” temelini atan Müller, din olgusunu dinlerin tarihsel somut verilerine, filoloji ve mitolojiye dayandırarak ele almaktadır. Bunu yaparken kutsal metinlerin ortaya koyduğu verilerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirten Müller, dinlere bu şekilde bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmanın tüm dinî geleneklerde aynı beşerî duyguların varlığının bulunduğunu hatta dinlerin ortak yönlerinin farklılıklarından daha fazla olduğunu ortaya çıkaracağını ifade etmektedir.¹¹

Çalışmalarının ayırt edici yönünü oluşturan bu yaklaşımla Müller, bir dinin anlamının, o dinin tarihsel süreç içerisindeki gelişiminin ve maruz kaldığı bozulmaların ortaya çıkarılabileceğini savunmaktadır.¹²

2.1.1. Filoloji-Mitoloji İlişkisi

İnsan zihin yapısı ve düşüncesinin oluşumunda dilin etkin rolüne vurgu yapan Müller, dilin teşekkül sürecini üç aşamalı bir sistem olarak sunmaktadır. Buna göre dilin ilk dönemi günlük hayatta kullanılan basit kelimelerin kullanıldığı “kelime yapım” dönemidir. İkinci safha bir başka dil ailesi ile etkileşim sonucu eklerin kullanıldığı dönemdir. Üçüncü safha ise millî dilin etkisini göstermeye başladığı ulusal dönem olarak adlandırılmaktadır. Müller’e göre Kutsal fikrinin ve mitlerin ortaya çıkışı son iki dönem arasında mitolojik safha olarak adlandırılan döneme rastlamaktadır.¹³

Birtakım güçlere inanma hususunda Tylor’un ilkel insanların tanrıları maddi/somut olarak algıladıkları şeklindeki tezine karşı çıkan Müller, erken dönem insanlığın sonsuz fikrine sahip olduğunu ve insanların tanrıları davranışları, faaliyetleri ve görevlerine göre isimlendirdiğini ileri sürmektedir. Ona göre tabiatı seyre dalan ve onun üzerinde düşünen insan, düşünce yapısı ve sahip olduğu dilin kapsamına göre hem nesnelere hem de kendi davranışlarına tanımlayıcı nitelikte birtakım isimler vermiştir. İlkel insanın soyut düşünme sürecine dilin gelişimiyle birlikte geçtiğini ileri süren Müller, dilin ilk gelişim safhasında insanın tabiattaki varlıklar için verdiği isimlerin mecazi (metaforik) olduğunu savunmaktadır.¹⁴

11. Mustafa Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 80.

12. Max Müller, *Introduction to the Science of Religion*, Longmans Green Publishing, Londra 1873, s. 276; Robert A. Segal, “Friedrich Max Müller on Religion and Myth”, *Publications of The English Goethe Society*, 2016, Vol: LXXXV, s. 135.

13. Max Müller, *Comparative Mythology*, Chips From A German Workshop, London 1867, s. 11.

14. Müller, *Comparative Mythology*, s. 63.

Tanrısal veya yarı tanrısal olarak varsayılan doğal fenomenler ilkel insan için canlı varlık özelliğine sahiptir. Müller'e göre Tylor'un aksine bu fenomenler, antropomorfik değil metaforik olarak anlamlandırılmaktadır. Ancak zamanla bu anlamların salt metafor olduğu unutulmuş ve mitler, güneş gibi doğal olayların kişileşmesine yol açan metaforik ifadelerin literal açıdan yorumlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla fenomenlere yüklenen etimolojik anlam unutulunca sonraki kuşaklar onların gerçekten kişiliği olan cinsiyet sahibi varlıklar olduğunu düşünerek ona göre tanımlamalarda bulunmuşlardır.¹⁵ Dolayısıyla Müller'e göre mitoloji, kişiselleştirilen bu karakterlerin isimlerini açıklamak için ortaya çıkmıştır. Müller, bu durumu dejenerasyon/yozlaşma veya onun meşhur deyimiyile "*dil hastalığı*" olarak tanımlamaktadır.¹⁶

2.1.2. Mitoloji-Din İlişkisi

Müller'e göre kutsal fikrinin oluşmaya başladığı ve tabiat fenomenlerinin tanrısallaştırıldığı mitolojik safha olarak tanımlanan dönemde din olgusu henüz mevcut değildir. Ona göre din olgusu, tabiat fenomenlerinin ardındaki sonsuz/sınırsız olanın kavranmasıyla birlikte bu durumun insan fiillerine etki etmesiyle başlamaktadır. Söz gelişi tabiat güçlerini koruma ve zarar verme yönleri dolayısıyla insanın yardım dileyerek onlara dua ve yakarıştaki bulunması din olgusunun başlangıcı kabul edilmektedir. Buna ilave olarak Müller, insanın tecrübe ettiği bu algının davranış açısından da kişide birtakım değişikliklere sebep olduğunu belirtmektedir. Buna göre ahlaki karakteri açısından insan, tecrübe ettiği güçler adına istemediği şeyleri yapmaya veya bir şeyi isteyip de sırf söz konusu güçler için yapmaktan kaçınmaya başladığı zaman dinî bir zeminde var olmaya başlamış demektir.¹⁷

Mitlere bu şekilde dilsel açıdan yaklaşan ve onların filolojiyle doğrudan bağlantılı olduğunu savunan Müller'e göre tüm mitolojilerde ortak yön, dinî düşüncenin ilk izlerini içlerinde barındırıyor olmasıdır. Bu bağlamda Müller, mitolojiyi erken dönem insanlığın dinî inanç ve zihinsel yapılarına dair ipuçları elde etmek için bir araç olarak görmektedir. Zira ona göre dinî ifadelerin içinde mitsel ifadeler yer aldığı gibi mitolojinin içinde de dinî unsurlar

15. Max Müller, *Natural Religion-Part II*, Longmans Green Publishing, Londra 1889, s. 197.

16. Helmer Ringgren, "Comparative Mythology", Ed. Lindsay Jones, *Encyclopedia of Religion*, Thomson Gale Publishing, s. 1873; Segal, "Friedrich Max Müller on Religion and Myth", s. 140.

17. Eric J. Sharpe, *Dinler Tarihi-Tarihsel Bir Anlatı-*, çev. Fuat Aydın, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya 2013, s. 58.

yer alabilmektedir.¹⁸

Sonuç olarak mukayeseli mitoloji kavramını ilk kez kullanan ve alana kazandıran Müller'in çalışmaları ışığında mitoloji ve dinin bir madalyonun iki yüzünü temsil ettiği yorumu yapılabilmektedir. Bununla birlikte onun dini överken dilin yapısına bağlı olarak bir anlamda yanlışlıkla oluşturulmuş, dil hastalığı olarak tanımladığı ve olumsuz bir imaja sahip olan mitolojiyi arka plana attığı söylenebilir.

3. Modern Dönemde Mitolojiler

XIX. yüzyıla kadar mitleri sadece Antik Yunan ve Romalıların tanrılar ve olağanüstü varlıklara ilişkin hikâyelerinden ibaret gören Batı dünyasında XX. yüzyıldan itibaren mitsel düşüncenin ortaya çıkışına dair yeni teoriler ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bilim adamları tarafından mitleri değişik açılardan ele alan teoriler ileriye sürülmüş ve tarihsel, fiziksel, alegorik, scriptual gibi ekoller geliştirilmiştir.¹⁹ Bunlar içerisinde mitleri işlevselliğiyle (Bronislaw Malinowski ö. 1942) toplumla (Georges Dumezil ö. 1986), akıl, dil ilişkisiyle (Claude Levi-Strauss ö. 2009), kutsal fikri (Mircea Eliade) ve tarihle (Raffaele Pettazzoni) ilişkili olarak ele alan pek çok teori olmakla birlikte bu teorilerin ortak noktası mitlerin bir bütün olarak ele alınması ve tahlil edilmesi gereken yapılar olduğudur.²⁰

Bu bağlamda sözü edilen yönleri ele almak maksadıyla bu bölümde modern dönemde mitolojiye yönelik çalışmalarıyla ün kazanmış iki din bilimcisinin -Raffaele Pettazzoni ve Mircea Eliade'nin- görüşlerine yer vereceğiz.

3.1. Hakiki Bir Tarih Olarak Mitler: Raffaele Pettazzoni

Dinler tarihi alanında Roma ekolünün önde gelen isimlerinden biri olan Raffaele Pettazzoni erken dönemlerde tek tanrıcılığın izlerini arayan, dinin özgürleştirici yönünü ön plana çıkaran, din-kültür ilişkisine önem veren bir din bilimcisidir. Kendinden önce dinler tarihindeki temel yaklaşımlar olan Max Müller'in öncüsü olduğu tarihsel mukayese ve Hollanda ekolünden Gerardus van der Leeuw (ö. 1950)'ün temel yaklaşımı olan fenomenolojiyi bir araya getiren Pettazzoni, bu sentez sonucu ortaya çıkan tarihsel fenomenoloji yaklaşımı ile disipline yeni bir yöntem kazandırmıştır.

Onun mitolojiye ilişkin görüşlerine geçmeden önce takip ettiği yöntemden kısaca bahsetmek gerekirse; mevcut tarihsel metodun, dinleri kronolojik olarak zaman bağlamında incelerken mukayeseli metodun mekân açısından da

18. Müller, *Natural Religion-Part II*, s. 169.

19. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayat, *Mitolojiye Giriş*, s. 35.

20. Daniel Dubuisson, *Twentieth Century Mythologies*, Routledge Publishing, New York 1993, s. 291.

ele aldığını belirten Pettazzoni, kendi metodunun tarihi göz önünde bulundurarak dinlere ait olan fenomenlerin mukayesesini yaparak onların değerlerini ortaya çıkarma amacı taşıdığını ileri sürmektedir.²¹

3.1.1. Tarihsel Mitoloji

Dinî fenomenlerin anlaşılmasında tarihin yanı sıra Pettazzoni kültür ve mit gibi olguları da dinde gerçekliği olan temel unsurlar olarak ele almaktadır. Ona göre bu unsurlar tarihsel açıdan dinî olguların doğru anlaşılmasında başvurulması gereken önemli yapı taşları konumundadır.²²

Bu noktada Pettazzoni, geleneksel mit karşıtlığının aksine onun insanlık için önemini ön plana çıkarmak suretiyle mitolojiye olumlu anlam yüklemektedir. Bu doğrultuda o, mitolojiyi “hümanizm ruhu ile yeniden canlandırılıp insanlığın ortak malı ve işareti olarak mitlere sempatiyle yaklaşmayı sağlayan disiplin” olarak tanımlamaktadır. Ona göre ilahlar âlemine ait hikâyeler içeren ve bir anlamda kutsal bir tarih sunan mitler, bu özellikleri dolayısıyla gerçektir.²³

Mitlerin, insan zihninde teşkil ettiği yerin yanı sıra mitolojinin insan hayatındaki fonksiyonelliğine de vurgu yapan Pettazzoni, mitler aracılığıyla insanın kutsal olanla iletişim kurabileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte kutsal hikâyeler kabile geleneklerinin canlı tutulmasını ve geleneğin devamını sağlamaktadır. Mantıksal açıdan veya tarihsel olarak belli bir temeli olmayan yahut hayali unsurlar taşıyan mitlerin sosyo-kültürel ve dini hayattaki etkisini onun insanlar üzerindeki büyüleyici ve cezbedici rolüne bağlamaktadır.²⁴

3.1.2. Din Fenomeni-Mit İlişkisi

Kutsal tarihi anlatmaları dolayısıyla mitolojiyi insanlığın lehine, insanlığa hizmet edecek bir alan olarak gören Pettazzoni, sahte hikâyelerden ayırdığı mitleri dinin bir formu olarak kabul etmektedir. Yine ona göre mitler kutsal ve gerçek olduğu için din, bu özellikleri taşıyan anlatılardan tamamen soyutlanamaz. Bu konuda daha önceden ortaya konulan teorilere eleştirel yaklaşan Pettazzoni, İskoç asıllı antropolog George Frazer (ö. 1941)’in dediği gibi dinden önce büyüsel çağ olmadığı gibi bir başka İskoç asıllı antropolog Andrew Lang (ö. 1912)’in ileri sürdüğü gibi din, içinde mite dair hiçbir şey barındırmayan rasyonel düşünce de değildir. Ona göre büyü gibi mit de o za-

21. Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, s. 534-541.

22. Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, s. 526-527.

23. Raffaele Pettazzoni, *Tanrı'ya Dair*, çev. Fuat Aydın, İz Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 70-74.

24. Pettazzoni, *Tanrı'ya Dair*, s. 74-87.

manlar din konumundadır ve mitin hakikati aklın değil imanın, hayatın hakikatini temsil etmektedir. Dolayısıyla mitlerin gerçekliği mantıksal bir kökenden değil dinî ve daha özel olarak büyülü bir düzen olmasından kaynaklanmaktadır.²⁵ Sonuç olarak Müller'e nazaran mitlere pozitif anlam yükleyen Pettazzoni, mitolojik öykülerin o günkü beşerî şartları insanlığa sunması habibiyle mitleri işlevsel karakterde görmektedir.

3.2. Kutsal-Profan Diyalektiğinde Mitler: Mircea Eliade

Max Müller ve Raffaele Pettazzoni gibi mitolojiyle yakından ilgilenen bir diğer önemli isim Romen asıllı dinler tarihçisi Mircea Eliade'dir. Modern dönem din bilimleri alanının önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilen Mircea Eliade, dinler tarihi alanına yapmış olduğu katkılarla kendinden söz ettirmiş önemli bir bilim adamıdır. Onun özellikle "mitler", "kutsal zaman", "kutsal mekân", "arkaik insan", "hermenötik" ve "ritüel" kavramları üzerine çalışmaları ve sunduğu önemli katkılar kendinden sonraki din bilimcileri için de yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Metodoloji açısından alandaki temel yaklaşımların dinî fenomenlerin anlamlarını ortaya çıkarmadaki etkinliğini tahlil eden Eliade'ye göre araştırmalar tarih, fenomenoloji ve hermenötik şeklinde üç boyuta sahip olmalıdır. Bu noktada özellikle hermenötik üzerinde duran Eliade için "yorum" dinler tarihi'nde önemsenmesi ve geliştirilmesi gereken bir meseledir. Din fenomenleri üzerindeki nihai gerçeğin örtüsünü kaldıran bu metotla dinî fenomenlerin anlaşılabilirliğini ve dinî metinlerin şifrelerinin çözülebileceğini ifade etmektedir.²⁶

3.2.1. Hermenötik Mitoloji

Yaratıcı yorum bilgisi üzerinde ısrarla duran Eliade,²⁷ fenomenlerin dinî anlamlarını ortaya çıkarmada salt tarih veya fenomenolojiye indirgemenin faydalı olmayacağını düşünmekte ve tarih, fenomenoloji ve hermenötikten oluşan bu üçlü boyutu mitoloji alanında da takip etmektedir. Çalışmalarında kavrama Batı'nın yüklediği olumsuz anlamların aksine Pettazzoni gibi olumlu anlam yükleyen Eliade'ye göre, kutsal bir öyküyü ifade eden mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin tarihini oluşturur. Bu öyküler, anlatılan gerçekliklerle özdeş olduğu için gerçek ve Tanrısal aleme ait eylemleri içerdiği için kutsal-

25. Pettazzoni, Tanrı'ya Dair, s. 80-88; Raffaele Pettazzoni, "Truth of Myth", Ed. Alan Dundes, Sacred Narrative -Readings in the Theory of Myth-, University of California Press, London 1984, s. 103-107.

26. Mehmet Aydın, "Mircea Eliade'de Hermenötik ve Metodoloji", Dinler Tarihi Araştırmaları I, 8-9 Kasım, Ankara 1998, s. 308-313.

27. Mircea Eliade, Arayış -Tarih ve Dinde Anlam-, çev. Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 87.

dır. Bir olayın, nesnenin, bir davranış biçiminin bir kurumun nasıl var olduğunu dile getirmesi dolayısıyla mitin aynı zamanda bir yaratılış öyküsü olduğu söylenebilir²⁸

Mitlerin sözü edilen özelliklerine ilave olarak Eliade onların arkaik insanın hayatındaki rolüne de dikkat çekmektedir. Arkaik insan için vazgeçilmez işlevi olan ve sürekli başvuru bir gerçekliği ifade eden mitler, insan için temel sorulardan biri olan dünyanın sonu ve insanın bu sondaki durumuna ilişkin bilgiler sunmaktadır.²⁹

Geleneksel toplumlar açısından miti bir insan davranışı hem de uygarlığın bir unsuru olarak gören Eliade, bireysel deneyim düzeyinde mitin hiçbir zaman tamamen kaybolmadığını, kendisini modern insanın rüyalarında ve hayallerinde hissettirdiğini ileri sürmektedir. Ona göre söz gelişi modern dünyadaki yeni yıl kutlamaları veya bir çocuğun doğumuna müteakip yapılan kutlamalar eksiksiz bir yeniden doğuşa duyulan özlemi sembolize etmektedir.³⁰

3.2.2. Din-Ritüel-Mit ilişkisi

Mitlerden karmaşık bir kültürel gerçeklik olarak bahseden Eliade'ye göre mitler, edebiyat, antropoloji, psikoloji gibi alanlar için önemli olmakla birlikte inanana için kutsal olup gerçeklik ifade etmesi dolayısıyla en çok din alanına hizmet etmektedir. Din olgusunun "*sui generis*" yapıya sahip bir gerçeklik olduğunu düşünen Eliade'ye özellikle arkaik insan için hayatın her alanında etkisini hissettiren din olgusu ve bununla bağlantılı olarak kutsal fikri insanın zihin dünyasında yalnızca bir dönem var olmuş bir şey değil, insan bilincinde var olan ve devam eden bir unsur olarak kabul edilmektedir.³¹

Bu noktada Eliade'ye göre arkaik insanın hayatının her alanını kuşatan kutsal ile temasını sağlama açısından kutsalın tarihini sunan ve "*kusursuz model*" olarak tanımlanan mitlerin rolü büyüktür. Mutlak kutsallığı gözler önüne seren bir miti yaşamak, hayattaki sıradan deneyimlerden farklı olduğu için gerçek anlamda dinî bir olay anlamına gelmektedir.³² Bu deneyimin dinî açıdan değeri, muhteşem olayları yeniden canlandırması, doğaüstü varlıkların yaratıcılıklarına tanıklık etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde dindarın deneyimlerinin mitleri ortaya çıkardığını ve dinin özünü oluşturduğunu

28. Eliade, Mitlerin Özellikleri, çev. Sema Rifat, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 32.

29. Eliade, Mitlerin Özellikleri, s. 24-34.

30. Mircea Eliade, Mitler, Rüyalar ve Gizemler, çev. Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 26-27. 49 Eliade, Arayış -Tarih ve Dinde Anlam-, s. 94-96.

31. Mustafa Alıcı, "Kutsalın Peşindeki Adam: Ölümünün 19. Yılında Mircea Eliade İçin Kısa Bir Rehber", Ekev Akademi Dergisi, S. 24, 2005, s. 51-57.

32. Mircea Eliade, Kutsal ve Kutsal Dışı, çev. Ali Berktaş, Alfa Yayınları, İstanbul 2019, s. 86-88.

savunan Eliade, din ile mit arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmektedir. Ona göre dinî hayatın devamlılığına destek veren mitler, inancı ifade edip geliştirmekte ve ahlaki kurallar koymaktadır.³³

Eliade'ye göre belki de mitlerin dinî alandaki en önemli işlevi, mitsel olayın yenilenmesini tecrübe eden kişiye bulunduğu mevcut mekândan doğüstü âleme geçmesine imkân vermesidir. Buna ilave olarak zaman açısından da artık kişi kronolojik zamanda değil olayın gerçekleştiği zamanda yaşamaktadır. Bir başka ifadeyle ritüeller yardımıyla yeniden yinelenen mitlerle arkaik insan bulunduğu din dışı zamandan kutsal zamana geçmektedir.³⁴ Eliade'ye göre arkaik insan için din olgusu bu iki alan ayrımından ortaya çıkmaktadır.³⁵

Eliade bu iki alanı ayıran ve aynı zamanda karşı karşıya getiren bir sınırın/eşiğin varlığından bahsetmektedir. Örnek vermek gerekirse, ona göre tapınak, kilise ve camiler kısacası kutsal duvarlarla çevrili alanlar içerisine giren dindar insan kutsal dışı alandan sıyrılıp tanrılar dünyasıyla iletişim kurabilecek duruma geçmektedir.³⁶ Kutsal mekânlara ilave olarak zamansal açıdan da ona göre her dinî bayram, salt bir anmanın ötesinde başlangıçtaki mitsel zamanla yeniden bütünleşmeyi ve o olayı yeniden hayata geçirmeyi ifade etmektedir.³⁷

Eliade'ye göre devamlı surette başlangıçtaki mükemmel zamana, Yaratıcı'nın dünyayı yarattığı ilk durumdaki dünyada tanrıların yanı başında yaşamayı arzulayan insan bu amaca ulaşmak için kutsal tarihini oluşturan mitleri yeniden hayata geçirerek kutsallığa yakınlaşmaya çalışmaktadır. Bu noktada mitler ve ritüel arasındaki yakın ilişkinin farkında olan Eliade'ye göre bir mitin gerçek anlamı ritüel esnasında ortaya çıkmaktadır. Ona inanan kişilerce her ritüelde yinelenen ve canlılığını kaybetmeyen mitlerin öğrettikleri doğrultusunda tanrıların fiillerini taklit etmek büyük önem arz etmektedir. Arkaik insan için ancak tanrısal modellere benzeyen, bu şekilde tanrısallıktan uzaklaşmayan insan gerçekten insan olabilmektedir.³⁸

Sonuç olarak Eliade'ye göre mitler tüm önemli insan eylemleri için bir paradigma oluşturur. İnsanın günlük hayattaki din dışı eylemlerinin ilk örnekleri dahi doğüstü âlemde bulunmaktadır. Dolayısıyla ilk örnekleri doğüstü âlemde olan davranışları taklit etmek suretiyle onlara benzemeye çalışan insan, ritüeller yoluyla sınırlarını aşarak aşkın nitelikteki dünyaya ulaşmaya

33. Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, s. 34.

34. Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, s. 32.

35. Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, s. 14-15.

36. Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, s. 18-26.

37. Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, s. 74.

38. Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, s. 83-91.

çalışmaktadır.³⁹

4. Post-Mitoloji: Postmodern Eleştirel Anlatı

Mit üretimi, insanlığın erken dönemlerinden günümüze kadar çeşitli değişimlere uğrasa da insan hayatında varlığını devam ettiren ve önemli derecede etkiye sahip olmuş bir olgudur. Bu oluşum, ya eski mitlerin çağa uygun semboller kullanılarak yeniden kurgulanmasından ya da tamamen “yeni” şekilde tarif edilebilecek özelliklerde meydana gelmektedir.⁴⁰

Oluşumu ve içeriği açısından zamanın etkisiyle birtakım değişimlere uğrayan mit kavramının modern dünyada genel olarak iki anlamının varsayıldığını söylemek mümkündür: Yaygın ilk anlamı mitin “geniş ölçüde paylaşılan uydurma/sahte inançlar olduğudur.” İkinci anlamı ise “insanlığın erken dönemlerinde günlük hayatta gerçekleşen sıradan ama gizemli olayları izah etmek için oluşturulan kurgusal hikayedir.” Her ne kadar mitin ilk kullanımı diğerine göre daha keskin bir anlam içerse de her iki tanımın da çeşitli yorumlara işaret ettiği söylenebilir. Buna göre insanoğlu ya gerçek olmayan bir çaba içerisindedir ya da çok iyi çalışmasına rağmen dünyanın gerçekte nasıl işlediğini anlamamaktadır. Bu yüzden insan, bilginin yetersizliği ve onun sebep olduğu başarısızlıktan kurtulmak için hikâyeleri kullanmaktadır.⁴¹

Farklı yorumları barındıran postmodern çağın mit konusundaki söylemine bakıldığında onun ilk olarak kavramsal açıdan önceki dönemlerin kullandığı *mit (myth)* kavramı yerine daha ziyade *anlatı (narrative)* kavramını kullandığını görmekteyiz. Bununla birlikte modernist varsayımlara karşın her alanda belirsizliği ve muğlaklığı ön plana çıkaran postmodernizmin mit konusundaki söyleminin de bu doğrultuda olduğu görülmektedir. Buna göre mit, insan hayatında her şey olabildiği gibi aynı zamanda hiçbir şeyi ifade etmeyebilir. Yine gerçek, vahiy ve kutsal olabileceği gibi aldatma, kurgusal, sıradan olanı temsil edebilir.⁴² Zira postmodern anlatı için önemli olan onun gerçek ya da kurgusal olması veya hikâyenin kendisi değil bireyin, grubun veya bütünün hayatında hizmet ettiği şeydir.⁴³ Dolayısıyla postmodern söylemin mitin kalıcılığını inkâr etmediği gibi onun doğallaşmasını da desteklemeyen muğlak

39. Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, s. 190-196.

40. Vural Yiğit, “Postmodern Mitoloji”, *Basılmamış Ders Notu*, s. 147.

41. Russell T. McCutcheon, “Myth”, *Guide to The Study of Religion*, Ed: Willi Braun, Russell T. McCutcheon, T&T Clark Publishing, New York 2000, s. 190.

42. Russell T. McCutcheon, *The Discipline of Religion*, Routledge Publishing, Canada 2003, s. 246.

43. Morehead, “The Truth is Out There: Postmodern Myth and Archetypes, Extraterrestrial Salvation, and Mythic Apologetics”, s. 1.

bir anlayışa sahip olduğu yorumunu yapmak mümkündür.⁴⁴

Bu bölümde biz postmodern anlatının en çok ön plana çıktığı sanal ve politik alandaki yerini ele almaya çalışacağız.

4.1. Sanal Gerçeklik ve Anlatı

Günümüzde gerçek bir şey yerine mit olarak adlandırılan, üretim ve pazarlama yapan ve gittikçe gelişen bir endüstri bulunmaktadır. Postmodern popüler kültürde bolca ifade edilen mitler, televizyon programları, oyunlar, çizgi romanlar ve kitaplar aracılığıyla fantaziye aç kültürlere kolayca sunulmaktadır. Bu bağlamda mitlerin sanatçılar ve entelektüeller tarafından meydana getirilen

bu endüstrinin atölye çalışmalarında yaratılan bir yanılsama veya görünümü ifade ettiği söylenebilir.⁴⁵

Postmodern anlatıya en fazla malzeme sağlayan alanların başında sinema, resim sanatı ve animasyon gelmektedir. Hem klasik hem de postmodern mitsel öğelerin bir arada yer alabildiği sosyal etkinlik türü olan sinema, ilettiği mesajlar ve kültürel yönlendirmeler ile toplumun zihin dünyasını şekillendirme gücüne sahip olan önemli bir alandır. Sinemanın bu etkileyciliğinde kuşkusuz imgesel dil kullanması ve insanların hayal dünyalarına hitap ederek inandırıcılık sağlamasının rolü büyüktür. Özellikle yakın zamanda sinema sektöründe yapılan filmlere bakıldığında Yunan mitolojisinden oldukça faydalandığı ve bağlamda zaman-mekân bütünlüğünden uzaklaşma, dil oyunları, geleceğe yön verme ve kurtarıcı beklentisi gibi temaların kullanıldığı dikkat çekmektedir.⁴⁶ Söz gelişi Star Wars/Yıldız Savaşları (1980), Matrix (1999), Lord of The Rings/Yüzüklerin Efendisi (2001), Pan's Labyrinth/Pan'ın Labirenti (2006), Avatar (2009), Prometheus (2012) ve Rise of an Empire/Bir İmparatorluğun Yükselişi (2014) gibi filmler, mitsel öğelerin bolca kullanıldığı bilim-kurgu, macera ve fantastik türünden filmlerdir. Filmleri konumuz açısından öne çıkaran özellikleri ise genel olarak insan için merak uyandıran ve dikkat çekici figürlere –söz gelişi tanrılar, tanrıçalar, yarı tanrısal varlıklar, kahramanlar, evren-yaratılış hikâyeleri ve eskatolojik unsurlaraya yer vermeleridir. İnsanın hayal dünyasına hitap etmesi ve bir anlamda özlemini duyduğu şeyleri canlandırarak sunması dolayısıyla postmodern

44. Mieke Bal, "Postmodern Theology as Cultural Analysis", Ed. Graham Ward, The Blackwell Companion to Postmodern Theology, Blackwell Publishing, United States of America 2005, s. 19.

45. Russell McCutcheon, The Discipline of Religion, Routledge Publishing, Canada 2003, s. 246.

46. Yiğit, "Postmodern Mitoloji", s. 149-150.

çağda sinema bir mit yaratma aracı olarak nitelendirilebilir.⁴⁷

Örnek verilen filmlerden söz gelişi Matrix, dünyanın sonuna yönelik açıklamalarda bulunarak bunun sebebini teknolojik gelişmeye bağlaması ve insanlığı gerçek âleme götürecektir kurtarıcı imajı sunması açısından eskatoloji mitlerine iyi bir örnek oluşturmaktadır.⁴⁸ Yine geleceğe yönelik anlatılar sunan Star Wars adlı film bu alanda zikredilebilir. Bununla birlikte son dönemlerde kitap ve sinema serileriyle büyük yankı uyandıran Harry Potter, Yüzüklerin Efendisi adlı filmler, mitolojik zamanı ve mekânları günümüz kalıplarına oturtmayı amaçlayan filmlerdir.⁴⁹

Sinema ve çeşitli medya araçlarının ön plana çıkardığı ünlü kişilerin, Hollywood yıldızlarının insanüstü figürlere, tanrılara dönüştürüldüğünü ileri süren din bilimcisi Robert A. Segal'e göre yaşadığımız çağda bu kişiler halk üzerinde çoğu zaman devlet başkanlarından daha etkili olmaktadır. Bu bakış açısıyla söz konusu kişilerin taraftarlarının bağlılığı bir anlamda ibadet anlamına gelmekte ve bu kişilerin mucizevi, fantastik özelliklerle donatılmış hayat hikâyeleri ise yeni mitler oluşturmaktadır.⁵⁰

Sinemaya ilave olarak mitsel öğelerin en fazla hayat bulduğu bir başka alan da resimdir. Resim sanatı tarih boyunca insanlığın düşüncesini dışı vurma aracı olarak kullandığı önemli bir anlatım türü olmuştur. Sinemaya göre daha kısa bir sürede meydana getirilen resim ile günlük hayatta insanın mitlere dönüştürmek istediği her şey birtakım imgeler ve sembollerle kolayca görselleştirilebilmektedir. Güncel meselelerin veya kişilerin mitolojik öğelerle harmanlanarak insanlara sunulduğu resim sanatıyla mesaj verme, topluma bir düşünceyi empoze etme ve insanları belli düşünceler etrafında toplama gibi amaçları hayata geçirmek ve bu suretle postmodern çağın zihnini yönlendirmek mümkün olabilmektedir.

Yine teknolojik gelişmelerin ve dijital sistemlerin yardımıyla postmodern dünyada mitlerin hayat bulduğu bir başka alan olarak çizgi kahraman ve animasyon türü sayılabilir. Söz gelişi Süperman, Spiderman, Batman, Barbie Bebek adlı çizgi kahramanlara bakıldığında onların klasik dönemin mitik unsurlarına benzer şekilde insanları gözetleme, çok hızlı olma, insanlığın yar-

47. John W. Morehead, "The Truth is Out There: Postmodern Myth and Archetypes, Extraterrestrial Salvation, and Mythic Apologetics", *New Religions as Global Cultures*, 2007, s. 2-3.

48. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Bilal Yorulmaz, *Popüler Filmlerde Din-Popüler Filmlerin Dini Alt Metin Okumaları*, İstanbul Tasarım Yayınları, İstanbul 2016, s. 34-44.

49. Bayat, *Mitolojiye Giriş*, s. 128-129.

50. Robert A. Segal, "Myth", Ed. Robert A. Segal, *Study of Religion*, Blackwell Publishing, United States of America 2006, s. 353.

dımına koşma, kurtarıcı olma ve kusursuz güzelliğe sahip olma gibi özellikler taşıdığı görülmektedir.⁵¹

Söz konusu filmlerin alt metin okumasına bakıldığında Tanrısal güçlere sahip olan bu öğelerin Hristiyanlık ve bilhassa bu dindeki üstün, kurtarıcı insan olan Hz. İsa figürü ile özdeşleştirildiği dikkat çekmektedir.⁵² Diğer yandan mitselleştirilen bu figürler incelendiğinde insanlığın bilinçaltının bir ürünü olan mitolojik karakterler zamanın ruhuna uygun olarak şekil değiştirse de aslında taşıdığı özellikler açısından insanlığın merak duyduğu ve ulaşmayı arzuladığı şeylerin ilk dönemlerden bugüne kadar değişmediğini ortaya koymaktadır.

Bu noktada sinema ve çizgi filmlerde sıkça kullanılan bir yöntem olan animasyona da kısaca değinmek gerekirse resimlerin veya hareketsiz nesnelere hızla hareket ettirilmesine dayanan bu yöntem ile günümüzde insanlığın kurguladığı pek çok mitolojik olgu veya olayı canlandırma ve gerçek gibi gösterme imkânı meydana gelmiştir.⁵³

4.2. Politik Anlatı ve Mitin Sıradanlaşması

Mitin gerçekliği ve kutsalla bağlantısı üzerinde duran modern dönem din bilimcisi Eliade'nin bu vurgusuna karşın çağdaş din bilimcilerinin önde gelen isimlerinden Russell McCutcheon, mitin "sıradan bir şey olarak yeniden tanımlanması" yönünde çaba sarf etmektedir. Ona göre mitlere ilişkin varsayımların ortak noktası mitin var olmayan, unutulmuş, uzakta, görünür olmayan bir fenomenin ya da insan iradesinin bir ürünü olduğudur. Buna ilave olarak o, mitlerin bir zihniyet, duygusal ve psikolojik deneyim, evrensel bir insan mirası olduğu hususunun genel olarak tüm yaklaşımların kabul ettiği noktalar olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴

Mitin bir teknik olarak sadece içeriğiyle tanımlanabilecek (tanrılar veya kahramanların hikâyeleri şeklinde) bir tür anlatı olarak düşünülmemesi gerektiğini belirten Russell McCutcheon, mit kavramının kutsal fikrinden arındırılarak yeniden tanımlanmasını önermektedir. Ona göre bunun için ilk olarak mitin tüm insan kültürlerinde bulunan sosyal söylem türü olarak efsane, destan ve halk masallarından ayırt etmek gerekmektedir.⁵⁵

51. Yiğit, "Postmodern Mitoloji", 232-244.

52. Yorulmaz, Popüler Filmlerde Din-Popüler Filmlerin Dini Alt Metin Okumaları, s. 108; Fatih Mehmet Berk, "Batı'nın Ruhu: Mitler", Doğu Batı Düşünce Dergisi, 2015, S. 71, s. 110.

53. Yiğit, "Postmodern Mitoloji", 147.

54. McCutcheon, "Myth", s. 199.

55. Kees W. Bolle, The Freedom of Man in Myth, Wandervilt University Press, United States of America 1968, s. 76-77.

Bununla birlikte mitler, isimlerin aksine fiillere benzer şekilde aktif bir süreci ifade etmektedir. McCutcheon, yeni bir bakış açısıyla mitlerin özel veya kutsal olarak tanımlanabilecek bir şey değil insanların yaşadığı ve inandığı, onların dünyalarını şekillendiren sıradan insan araçları olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumda sosyal yapının inşası ve devamlılığı açısından sıradan bir retorik araç olarak tanımlanan mit etiketi insanın kendi imajını yansıtmaya ve meşrulaştırmaya hizmet etmektedir. Dolayısıyla postmodern dünya için mitler artık tanrıların veya doğüstü varlıkların sıra dışı olayları olarak benzersiz ve sembolik olarak anlaşılacak yerine sıradan insan deneyimleriyle var olmuş bir şey olarak anlaşılacaktır.⁵⁶

Klasik ve modern dönemlerin mitlerin işlevselliğine yönelik görüşlerine kıyasla postmodern yaklaşım, mitin işlevselliğini kabul etmekle birlikte bunun farklı boyutlarda olduğuna dikkat çekmektedir. Buna göre mit üretimi, postmodern dünyada grupları birleştirme ve doğal dünyanın eksiklikleri ile başa çıkmak için yorumlayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca mit, yaşamın istikrarsızlıkları karşısında bilişsel ve sosyal süreklilik yaratmak için önemli bir araçtır. Bu noktada yaşadığımız çağ için mit üretiminin en önemli işlevselliğinin politik alanda görüldüğünü söylemek mümkündür. Zira postmodern dünya için mit, daha ziyade politik bir meseledir ve politik iletişimcilerin söylemlerine nüfuz eden günlük bir uygulama niteliği taşımaktadır.⁵⁷

Bir başka postmodern din bilimcisi William E. Arnal'a göre ise mit yapımı özel ve koşullu dünya görüşlerinin her yerde mutlak görünmesini sağlama girişimidir. Bu tanımıyla bir anlamda tabiri caizse "perdenin arkasındaki insana" dikkat çeken Arnal, mit üretimi yoluyla meydana getirilen sosyal yapının sıradan insan durumunu karakterize eden kaçınılmaz toplumsal bozulmalara ve tutarsızlıklara makul bir yanıt bulma şeklini ifade ettiğini ve bu durumun birilerine hizmet ettiğine işaret etmektedir. Bu durumda mitleri, psikolojik arketiplerin değişik ifadeleri olarak değil politik olayları ideolojik inançlar ışığında anlaşılır hâle getirmenin normal bir yolu olarak düşünmek gerekmektedir.⁵⁸

Sonuç olarak postmodern din bilimcilerinin mite yönelik bu yeniden tanımlama girişimlerinin ardından şunu söylemek gerekir ki postmodern anlatı artık sadece bir hikâye değildir. Aksine mitler, insanların kendileri için çok önemli anlamlar buldukları bir iddia, davranış, eser ya da kurumu insanlık tarihinden ve dolayısıyla insanlık âleminde çıkararak "politik bir güç" ve

56. McCutcheon, "Myth", s. 199-200.

57. McCutcheon, "Myth", s. 206.

58. McCutcheon, "Myth", s. 205-206.

“otorite yaratmanın araçları olabilmektedir.” Son tahlilde bunu elde etme noktasında ise postmodern mit, otoritesini kendini ispat etmekle değil kendini sunmakla kazanmaktadır.

Sonuç

Yaşatıldığı dönemin insanının zihin dünyası, inanç yapısı ve gündelik hayatına dair ipuçları barındıran mitler, inananı olduğu sürece hayatiyetini sürdürecektir ve hayattaki etkisini devam ettirecek bir yapıya sahiptir. Erken dönem insanoğlu için sıradan bir anlatının ötesinde olan mitlerin pratik hayattaki en önemli işlevi, insanın en çok yaklaşmak ve iletişim kurmak istediği tanrısal âlemlerle bağlantı kurmaya yardımcı olmasıdır.

Tanrısal âlemler bu ilişkisi ve dinî hayattaki etkin rolü dolayısıyla mitoloji, ilk dönemlerden itibaren din bilimlerinde içinde yadsınamayacak derecede öneme sahip olmuş ve araştırma konusu edilmiş bir alan olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda geleneksel yaklaşımın öncüsü sayılan Max Müller’in görüşlerine bakıldığında onun mitleri insanın zihin dünyasının bir ürünü olmaktan ziyade dilin kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan bir olgu olarak tanımladığı görülmektedir.

Buna ilave olarak mitolojik safhanın din olgusundan önce var olduğunu düşünen ve aradaki bağlantının farkında olan Müller, kendi yaklaşımı ile paralel olarak mitolojiyi tarihteki dinî düşüncelerin ilk izlerine ulaşmak ve onları mukayese etmek için bir araç olarak kabul etmektedir. Mitlerin insan hayatındaki fonksiyonuna pek değinmeyen Müller, dinin algılanan ve hissedilen bir şey olmasına karşılık mitolojiyi dilin meydana getirdiği bir şey görmesi dolayısıyla mitlerin gerçekliği üzerinde durmamıştır.

Müller’in tarihsel yaklaşımını kabul etmekle birlikte salt tarihin dinî fenomenlerin anlamını kavramada yeterli olmayacağını savunan Raffaele Pettazzoni, Müller gibi mitleri dinî alanın izlerine ulaşabilmek için gerekli görmektedir. Ancak Pettazzoni mitlere olumsuz bir bakış açısı ve tanımlamayla yaklaşan Müller’e karşılık mitlerin hakiki bir tarih sunduğunu ve gerçekliği bulunduğunu kabul etmektedir. Mitleri dinin bir formu ve zaman zaman dinin yerine geçen bir olgu olarak gören Pettazzoni mitlerin gerçekliğini akli zeminden değil dini ve cezbedici oluşundan aldığını savunmaktadır.

Kendinden önceki yaklaşımları tahlil etmekle yöntemsiz çatisını kurmaya çalışan Mircea Eliade ise tarih ve fenomenolojiye ilave olarak hermenötik dinî olguları anlamadaki rolü üzerinde durmuştur. Mitlerin gerçekliği ve kutsal tarihi ifade etmesi ile dinî hayattaki canlılığı sağlaması açısından Pettazzoni ile aynı çizgide onun düşüncesini takip eden Eliade’nin tecrübe boyutu üzerindeki vurgusuyla -mitlerin yinelenmesi ve kutsal alana geçiş- bu noktada Pettazzoni’nin bir adım daha ötesine geçtiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak klasik ve modern dönemde mitolojiye dair görüşlerine yer verdiğimiz din bilimcileri için ortak nokta insanlığın inanç dünyasına dair işaretler barındıran, dine malzeme sağlayan ve dinin bir formu olarak nitelen- dirilebilen mitolojinin din ve dolayısıyla din bilimleri ile arasında yakın ilişki bulunduğu gerçeğidir. Bununla birlikte din bilimleri çalışmalarında mitoloji- nin sahip olduğu bu önemli yerin mitlerin gerçekliğinden ziyade insan haya- tında sahip olduğu işlevsellik ve zihinlerde kurduğu büyüleyici düzenle bağ- lantılı olduğu dikkat çekmektedir.

Postmodern çağa gelindiğinde ise modern döneme kıyasla mitlerin insan hayatında varlığını devam ettirmekle birlikte hayatta yer alma şekli ve teşkil ettiği rolün değişime uğradığını görmekteyiz. Modern dönemde tanrısal alan- la özdeşleştirilen ve hayatın her alanında etkili olan mitler, günümüzde sine- ma, resim gibi alanlarda tanrısal özelliklere sahip olmak isteyen postmodern insanın zihin yapısına göre kurgulanmaktadır. Bir başka ifadeyle mitler aracılı- ğıyla tanrılarla iletişim kurmaya ve onlara benzemeye çalışan ilk dönem insanlığa kıyasla bu çağın insanı postmodern anlatılar yoluyla kendi gücünü, tanrısallığa ulaşma potansiyelini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Mit üretimindeki bu değişimde sosyo-ekonomik şartlar, dinî düşünce ve politika önde gelen başlıca etkenlerdir. Önceki dönemlere kıyasla daha çok gündelik olayları yorumlama, değerlendirme ve oluşturulmak istenilen ka- muoyuna göre şekillenen ve insanlara sunulan mitlerin yaratıcı ve anlatıcıla- rının da postmodern çağda artık sıradan insanlardan ziyade toplumu yöneten- ler, film yönetmenleri ve senaristlerin olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Alıcı, Mustafa; “Kutsalın Peşindeki Adam: Ölümünün 19. Yılında Mircea Eliade İçin Kısa Bir Rehber”, *Ekev Akademi Dergisi*, S. 24, 2005, s. 51-74.

Alıcı, Mustafa; *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

Armstrong, Karen; *Mitlerin Kısa Tarihi*, (çev. Dilek Şendil), Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

Aydın, Mehmet; “Mircea Eliade’de Hermenötik ve Metodoloji”, *Dinler Tarihi Araştırma- ları* I, 8-9 Kasım, Ankara 1998.

Bal, Mieke; “Postmodern Theology as Cultural Analysis”, Ed. Graham Ward, *The Blackwell Companion to Postmodern Theology*, Blackwell Publishing, United States of Ame- rica 2005, s. 3-24.

Batuk, Cengiz; “Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar”, Milet ve Nihal İnanç, *Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 27-53.

Batuk, Cengiz; *Tarihin Sonunu Beklemek -Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

Bayat, Fuzuli; *Mitolojiye Giriş*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.

Berk, Fatih Mehmet; “Batı’nın Ruhü: Mitler”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2015, S. 71, s. 107-116.

Bolle, Kees W.; “Myth: An Overview”, *Encyclopedia of Religion*, Vol. IX, Ed. Lindsay Jones, Thomson Gale Publisher, New York 2005, s. 6359-6371.

- Bolle, Kees W.; *The Freedom of Man in Myth*, Wandervbilt University Press, United States of America 1968.
- Campbell, Joseph; *İlkel Mitoloji*, (çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- Campbell, Joseph; *Yaratıcı Mitoloji -Tanrının Maskeleri IV*, (çev. Kudret Emiroğlu), İslık Yayınları, İstanbul 2004.
- Dubuisson, Daniel; *Twentieth Century Mythologies*, Routledge Publishing, New York 1993.
- Eliade, Mircea; *Arayış -Tarih ve Dinde Anlam*, (çev. Cem Soydemir), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017.
- Eliade, Mircea; *Kutsal ve Kutsal Dışt*, (çev. Ali Berktaş), Alfa Yayınları, İstanbul 2019.
- Eliade, Mircea; *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*, (çev. Cem Soydemir), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017.
- Eliade, Mircea; *Mitlerin Özellikleri*, (çev. Sema Rifat), Alfa Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Gardner, Ernest A.; "Mythology", *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, Vol. IX, Ed. James Hastings, The Scholar Press Ilkley, New York 1981, s. 117-121.
- McCutcheon, Russell T.; "Myth", *Guide to The Study of Religion*, Ed: Willi Braun, Russell T. McCutcheon, T&T Clark Publishing, New York 2000, s. 190-209.
- McCutcheon, Russell T.; *The Discipline of Religion*, Routledge Publishing, Canada 2003.
- Morehead, John W.; "The Truth is Out There: Postmodern Myth and Archetypes, Extraterrestrial Salvation, and Mythic Apologetics", *New Religions as Global Cultures*, 2007, s. 1-23.
- Müller, Max; *Comparative Mythology*, Chips From A German Workshop, London 1867.
- Müller, Max; *Introduction to the Science of Religion*, Longmans Green Publishing, Londra 1873.
- Müller, Max; *Natural Religion-Part II*, Longmans Green Publishing, Londra 1889.
- Pettazzoni, Raffaele; "Truth of Myth", Ed. Alan Dundes, *Sacred Narrative -Readings in the Theory of Myth-*, University of California Press, London 1984.
- Pettazzoni, Raffaele; *Tanrı'ya Dair*, (çev. Fuat Aydın), İz Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Ringgren, Helmer; "Comparative Mythology", Ed. Lindsay Jones, *Encyclopedia of Religion*, Thomson Gale Publishing, s. 1873-1877.
- Segal, Robert A.; "Friedrich Max Müller on Religion and Myth", *Publications of The English Goethe Society*, 2016, Vol: LXXXV, s. 135-144.
- Segal, Robert A.; "Myth", Ed. Robert A. Segal, *Study of Religion*, Blackwell Publishing, United States of America 2006, s. 337-357.
- Sharpe, Eric J.; *Dinler Tarihi-Tarihsel Bir Anlatı*, (çev. Fuat Aydın), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya 2013.
- Yiğit, Vural; "Postmodern Mitoloji", Basılmamış Ders Notu, s. 1-259.
- Yorulmaz, Bilal; *Popüler Filmlerde Din-Popüler Filmlerin Dini Alt Metin Okumaları*, İstanbul Tasarım Yayınları, İstanbul 2016.